

Analiza și Prognoza Seriilor de Timp

Capitolul 8: Extensiile Moderne

Daniel Traian PELE

Academia de Studii Economice din București

IDA Institute Digital Assets

Blockchain Research Center

AI4EFin Artificial Intelligence for Energy Finance

Academia Română, Institutul de Prognoză Economică

MSCA Digital Finance

Obiective de învățare

La finalul acestui capitol, veți fi capabili să:

1. Înțelegeți conceptul de memorie lungă în seriile de timp
2. Estimați și interpretați modele ARFIMA (AutoRegressive Fractionally Integrated Moving Average)
3. Aplicați Random Forest, XGBoost și LSTM pentru prognoza seriilor de timp
4. Analizați arhitectura Temporal Fusion Transformer (TFT) și mecanismele sale de interpretabilitate
5. Evaluăți modelele fundaționale (TimeGPT, Chronos) și paradigma zero-shot
6. Comparați ML vs. econometrie clasică în lumina competițiilor M4/M5
7. Alegeți metoda potrivită în funcție de context și implementați în Python

Cuprins

- Motivație
- ARFIMA: Modele cu Memorie lungă
- Random Forest pentru serii de timp
- LSTM: Învățare profundă (*Deep Learning*) pentru serii de timp
- Comparație și Selecția modelului
- Aplicații practice
- Studiu de Caz Complet: Cursul EUR/RON
- Comparație Finală: Toate Metodele
- Studiu de Caz 2: Consum Energie
- Exemple Suplimentare cu Date Reale
- Utilizare IA
- Rezumat
- Quiz
- Bibliografie

De la modele clasice la machine learning

Limitările modelelor ARIMA (AutoRegressive Integrated Moving Average)

- Presupun **memorie scurtă**: autocorelațiile scad exponențial
- Relații **liniare** între variabile
- Dificultăți cu **tipare complexe** și neliniare
- Necesită **staționaritate** (prin diferențiere)

Soluții moderne

- ARFIMA**: Captează memoria lungă (autocorelații care scad lent)
- Random Forest / XGBoost**: Relații neliniare, robustețe la outlieri
- LSTM / TFT**: Tipare secvențiale complexe, atenție interpretabilă
- Foundation Models**: TimeGPT, Chronos — prognoză zero-shot

Când să folosim fiecare metodă?

Caracteristică	ARIMA	ARFIMA	RF/XGB	LSTM	TFT	Found.
Memorie lungă	✗	✓	✓	✓	✓	✓
Relații neliniare	✗	✗	✓	✓	✓	✓
Interpretabilitate	✓	✓	~	✗	✓	✗
Date puține	✓	✓	✗	✗	✗	✓
Variabile exogene	✓	✓	✓	✓	✓	~
Incertitudine	✓	✓	~	✗	✓	✓

Regula de aur

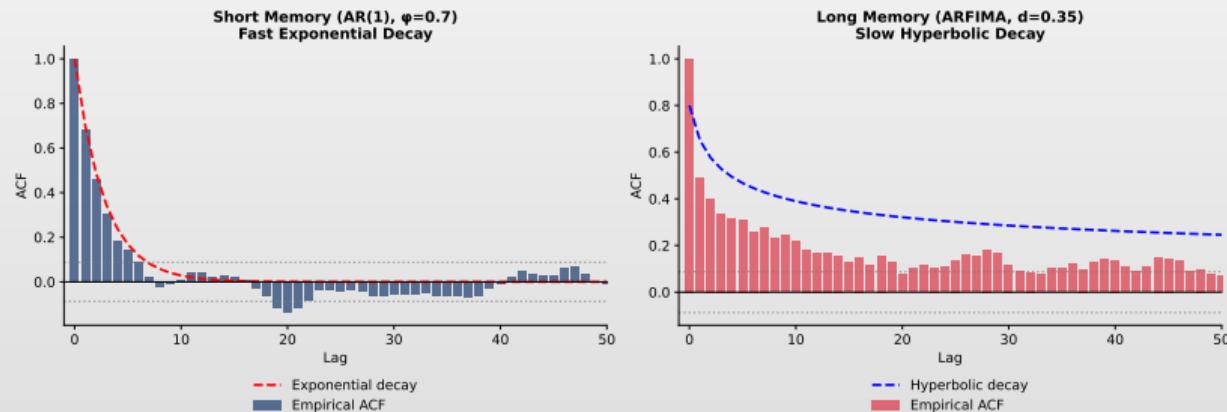
- Începeți **simplu** (ARIMA), apoi creșteți complexitatea doar dacă este justificat de date și performanță.

Comparație ACF (Funcția de Autocorelație): memorie scurtă vs lungă

Interpretare

- Date: AR(1) simulație cu $\phi = 0.8$ și ARFIMA($0,d,0$) cu $d = 0.35$ ($n = 1000$)
- Stânga: AR(1) — autocorelații care scad exponential (memorie scurtă)
- Dreapta: ARFIMA cu $d = 0.35$ — autocorelații care scad hiperbolice (memorie lungă)

Ce este memoria lungă?

Memorie scurtă (ARMA)

- Autocorelațiile ρ_k scad **exponențial**: $|\rho_k| \leq C \cdot r^k$, $r < 1$
- Efectele șocurilor dispar **rapid**
- Sumă finită: $\sum_{k=0}^{\infty} |\rho_k| < \infty$ (mai precis, condiția este pe autocovarianțe: $\sum_{k=0}^{\infty} |\gamma(k)| < \infty$)

Memorie lungă (ARFIMA)

- Autocorelațiile scad **hiperbolic**: $\rho_k \sim C \cdot k^{2d-1}$
- Efectele șocurilor persistă **mult timp**
- Sumă infinită: $\sum_{k=0}^{\infty} |\rho_k| = \infty$ (pentru $0 < d < 0.5$, în regimul staționar)

Exemple cu memorie lungă

- Volatilitatea piețelor financiare, debite râuri, trafic rețea, inflație

Modelul ARFIMA(p,d,q)

Definiție 1 (ARFIMA)

- Model:** Un proces $\{Y_t\}$ urmează un model **ARFIMA(p,d,q)** dacă: $\phi(L)(1 - L)^d Y_t = \theta(L)\varepsilon_t$
- Parametru:** $d \in \mathbb{R}$ este parametrul de **diferențiere fracționară** (condiția de staționaritate: $d < 0.5$)

Operatorul de diferențiere fracționară

- $$(1 - L)^d = \sum_{k=0}^{\infty} \binom{d}{k} (-L)^k = 1 - dL - \frac{d(1-d)}{2!} L^2 - \dots$$

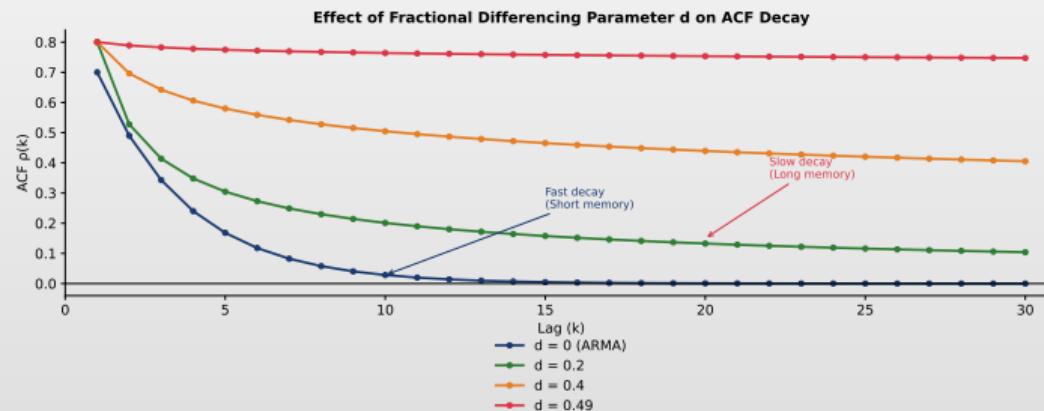
Cazuri particulare

- $d = 0$: ARMA standard (memorie scurtă)
- $0 < d < 0.5$: Memorie lungă, staționaritate
- $d = 0.5$: Limita staționarității
- $0.5 \leq d < 1$: Nestaționaritate, dar cu revenire la medie
- $d = 1$: Random walk (ARIMA standard)

Efectul parametrului d asupra ACF

Interpretare

- Date: ARFIMA($0,d,0$) simulațat pentru $d \in \{0.1, 0.2, 0.3, 0.4\}$ ($n = 1000$)
- Cu cât d este mai mare, cu atât autocorelațiile scad mai lent
- Pentru $d \rightarrow 0.5$, autocorelațiile rămân semnificative chiar și la lag-uri foarte mari

Interpretarea parametrului d

Valoare d	Comportament ACF	Interpretare
$d = 0$	Scădere exponențială	Memorie scurtă
$0 < d < 0.5$	Scădere hiperbolică	Memorie lungă, staționară
$d = 0.5$	ACF nesumabilă	La limită
$0.5 < d < 1$	Scădere foarte lentă	Memorie lungă, nestaționară
$d = 1$	ACF eșantionară scade foarte lent (proces nestaționar)	Random walk

Parametrul Hurst H

Relația: $d = H - 0.5$

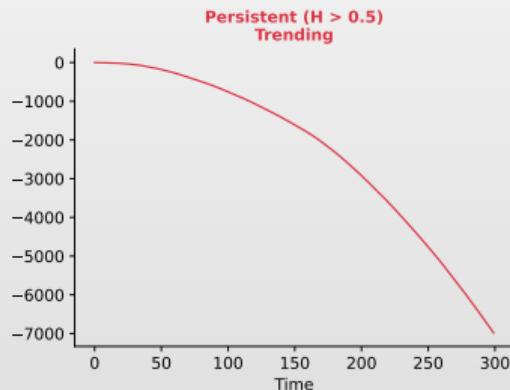
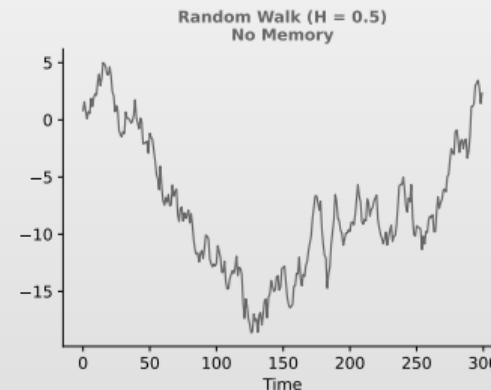
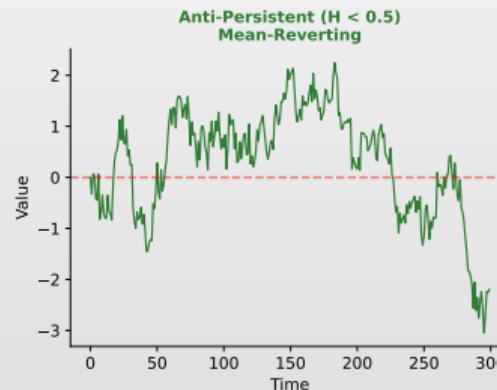
- ▶ $H = 0.5$: Fără memorie lungă (comportament ARMA standard)
- ▶ $H > 0.5$: Persistență (continuarea direcției, *trend-following*)
- ▶ $H < 0.5$: Anti-persistență (revenire la medie)

Exponentul Hurst: interpretare vizuală

Interpretare

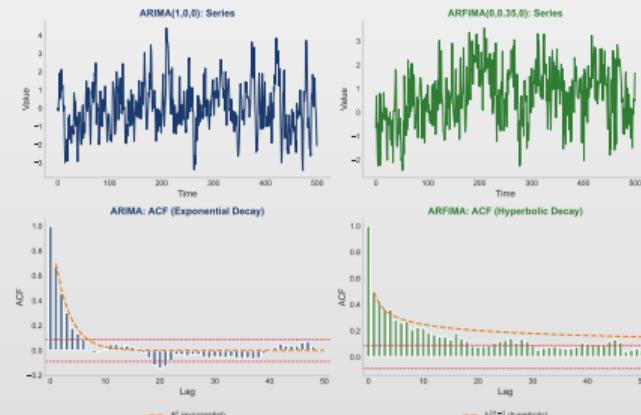
- Date:** Mișcare Browniană fracționară simulată cu $H \in \{0.3, 0.5, 0.7\}$
- $H < 0.5$: Revenire la medie $H = 0.5$: Fără memorie lungă
- $H > 0.5$: Persistență (continuarea direcției, *trend-following*)

ARIMA vs ARFIMA: comparație simulată

Interpretare

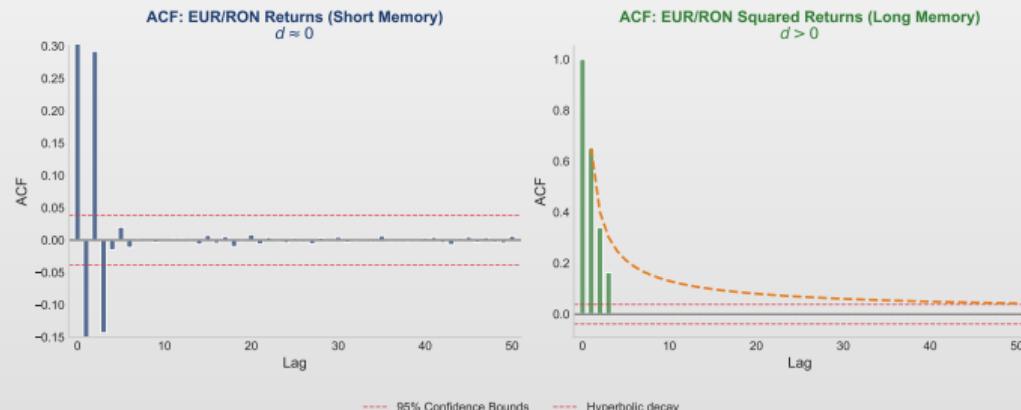
- Date: ARIMA(1,1,1) simulat vs ARFIMA(1, d ,1) cu $d = 0.35$
- ARIMA (stânga): ACF scade **exponențial** — řocurile sunt “uite” rapid
- ARFIMA (dreapta, $d = 0.35$): ACF scade **hiperbolic** — řocurile persistă mult timp

Exemplu date reale: analiza memoriei lungi EUR/RON

Interpretare

- Date:** Cursul zilnic EUR/RON (Yahoo Finance, 2015–2025)
- Randamente:** $H \approx 0.50$, $d \approx 0$ — memorie scurtă
- Randamente pătrate:** $H \approx 0.65$, $d \approx 0.15$ — memorie lungă în volatilitate

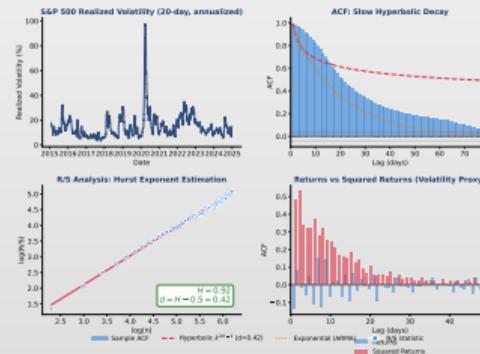
Exemplu ARFIMA: Volatilitatea realizată S&P 500

Rezultate estimare

- **Date:** Randamentele zilnice S&P 500 (Yahoo Finance, 2015–2024); Hurst: $H = 0.92$, $d = 0.42$ – memorie lungă puternică

Observație

- Volatilitatea are **memorie lungă** – folosiți ARFIMA sau FIGARCH (Fractionally Integrated GARCH).

Estimarea parametrului d

Metode de estimare

- GPH (Geweke-Porter-Hudak)**: Regresie în domeniul frecvență
  - $\ln I(\omega_j) = c - d \cdot \ln\left(4 \sin^2 \frac{\omega_j}{2}\right) + \varepsilon_j$
- R/S (Rescaled Range)**: Metoda lui Hurst
  - $\frac{R}{S}(n) \sim c \cdot n^H$
- MLE (Maximum Likelihood)**: Estimare completă ARFIMA
- Whittle**: Aproximare eficientă în domeniul frecvență

Implementare

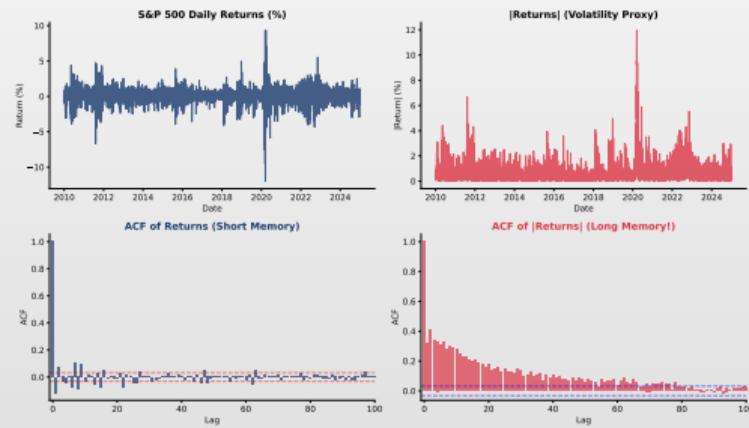
- În Python: pachetul `arch`, sau `statsmodels.tsa.arfima.ARIMA` (clasa dedicată pentru d fraționar)
- Se specifică `order=(p,d,q)` unde d poate fi fraționar

Exemplu real: memorie lungă în volatilitate

Notă

- Estimarea ARFIMA necesită pachete specializate
- În practică, se folosește adesea arch sau fracdiff în Python

Q TSA_ch8_volatility_long_memory

Random Forest: concepte de bază

Ce este Random Forest?

- Ansamblu** de arbori de decizie
- Fiecare arbore antrenat pe un **subset bootstrap** al datelor
- La fiecare nod, se selectează **aleator** un subset de variabile predictoare (*features*)
- Predicția finală = **media** predicțiilor tuturor arborilor

Avantaje pentru serii de timp

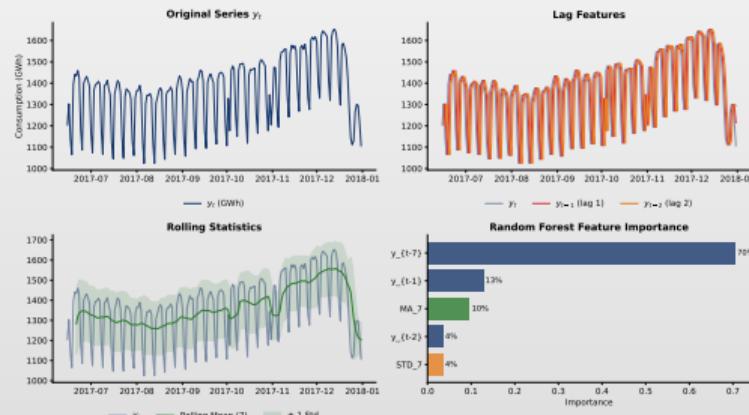
- Captează **relații neliniare**
- Robust** la outlieri și zgomot
- Nu necesită **staționaritate**
- Oferă **importanța** variabilelor predictoare (interpretabilitate)
- Funcționează bine cu **multe variabile**

Feature engineering: ilustrare

Interpretare

- Date: Consum zilnic de electricitate Germania (OPSD – Open Power System Data, 2012–2017)
- Transformăm seria temporală în variabile predictoare: lag-uri, statistici pe fereastră mobilă (rolling)
- Modelul RF învață relațiile dintre acestea și valorile viitoare

Pregătirea datelor pentru Random Forest

Feature Engineering pentru serii de timp

1. **Lag features:** $Y_{t-1}, Y_{t-2}, \dots, Y_{t-p}$
2. **Statistică pe fereastră mobilă (rolling statistics):** medie mobilă, deviație standard
3. **Calendar features:** ziua săptămânii, luna, sezon
4. **Trend features:** timp, trend pătratic
5. **Variabile exogene:** indicațori economici, evenimente

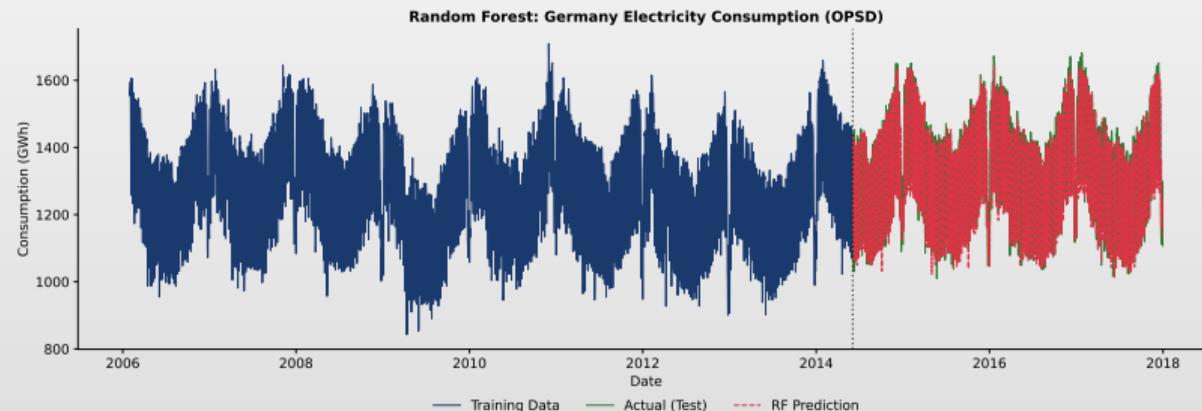
Atenție: Scurgere informațională (*data leakage*)

- Nu folosiți informații din viitor în features
- Train/test split: **temporal**, nu aleator!
- Rolling statistics: calculează doar pe date **anterioare**

Random Forest: exemplu de prognoză

Interpretare

- Date: Consum zilnic de electricitate Germania (OPSD, 2012–2017)
- Modelul RF antrenat pe date istorice (albastru) produce prognoze (roșu punctat)
- Prognozele urmăresc bine valorile reale din perioada de test (verde)

Importanța variabilelor predictoare și interpretare

Importanța variabilelor predictoare (*feature importance*)

- Scăderea medie a impurității** (*Mean Decrease Impurity*, MDI): Reducerea impurității la fiecare split
- Permutation Importance**: Cât scade performanța când feature-ul e permuatat aleator

Interpretare tipică pentru serii de timp

- `lag_1` foarte important $\Rightarrow$ Autocorelație puternică
- `rolling_mean` important $\Rightarrow$ Trend local contează
- `month` important $\Rightarrow$ Sezonalitate prezentă

Cod

- `rf.feature_importances_ sau permutation_importance(rf, X_test, y_test)`

Gradient Boosting și XGBoost pentru serii de timp

De la Random Forest la Gradient Boosting

- **Random Forest**: construiește arbori *independenți* și face media (bagging)
- **Gradient Boosting**: construiește arbori *secvențial*, fiecare corectând erorile precedentului
- **XGBoost** (Chen & Guestrin, 2016): implementare optimizată cu regularizare L_1/L_2

Avantaje pentru serii de timp

- Captează **interacțiuni neliniare** între variabile predictoare (lag-uri, calendar, exogene)
- **Importanța variabilelor**: identificarea automată a lag-urilor relevante
- **Performanță**: câștigător frecvent în competițiile M5 (Makridakis et al., 2022)
- **Limitare**: nu modelează dependența temporală nativ $\Rightarrow$ necesită ingineria variabilelor predictoare

Implementare Python

```
from xgboost import XGBRegressor — aceleași variabile predictoare ca pentru Random Forest
```


Portret de cercetător: Hochreiter & Schmidhuber

Sepp Hochreiter (*1967)

[Wikipedia \(en\)](#)

Jürgen Schmidhuber (*1963)

[Wikipedia \(en\)](#)

Biografie

- **Sepp Hochreiter:** informatician austriac, profesor la JKU Linz; conducător al ELLIS Unit Linz
- **Jürgen Schmidhuber:** informatician germano-elvețian, Director Științific IDSIA
- Împreună au rezolvat problema gradientului care dispare

Contribuții principale

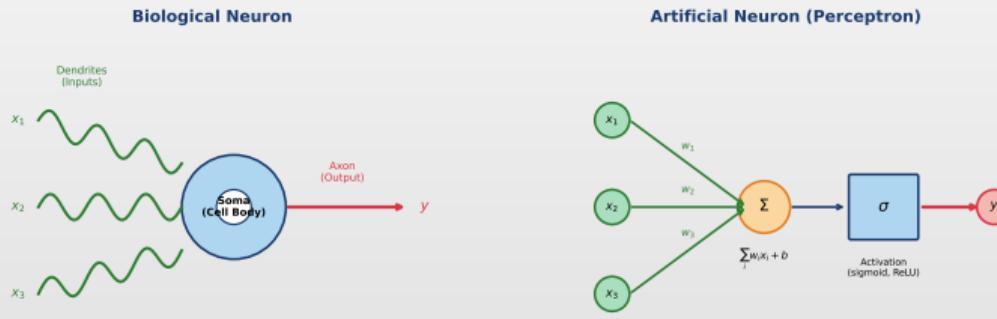
- **LSTM (1997)** — arhitectură recurrentă cu porți; rezolvă gradientul care dispare
- **Analiza gradientului** (Hochreiter, 1991) — identificarea problemei fundamentale
- **Poarta forget** (Gers et al., 2000) — extensie crucială pentru LSTM
- Fundament pentru modelarea secvențelor în NLP, voce și serii de timp

De la neuronul biologic la cel artificial

Analogia

- Dendrite $\Rightarrow$ Intrări x_i Sinapse $\Rightarrow$ Ponderi w_i
- Soma $\Rightarrow$ Sumă + Activare   Axon $\Rightarrow$ Ieșire y

Dendrites $\rightarrow$ Inputs with weights | Soma $\rightarrow$ Weighted sum + activation | Axon $\rightarrow$ Output

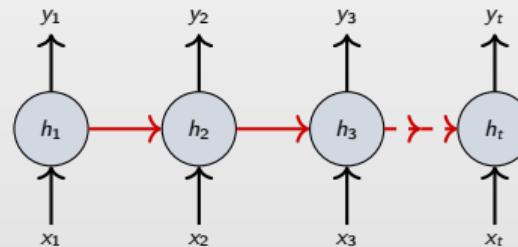
 TSA_ch8_neuron_comparison

Rețele neuronale recurente – RNN (Recurrent Neural Network)

Ideea de bază

- Rețele care procesează **secvențe** de date
- Au **memorie internă** (stare ascunsă, *hidden state*)
- Starea curentă depinde de input + starea anterioară

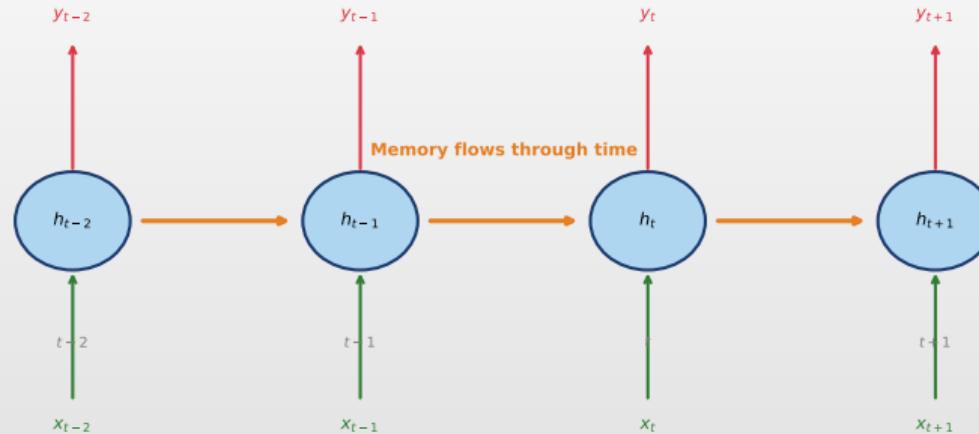

Problema gradientului care dispare (*vanishing gradient*)

- RNN simple “uită” informația din trecut îndepărtat.

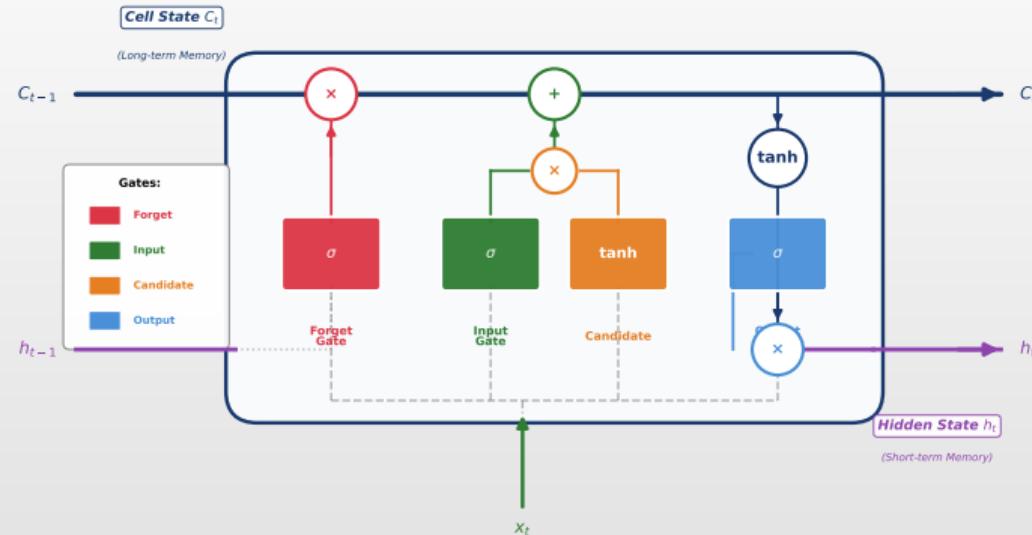
RNN desfășurată în timp

Recurrent Neural Network (Unfolded Through Time)

Q TSA_ch8_rnn_unfolded

Celula LSTM: Diagrama detaliată

Poarta de uitare (Forget Gate)

$$f_t$$

$$\sigma(W_f[h_{t-1}, x_t] + b_f)$$

Ce să uităm?

Poarta de intrare (Input Gate)

$$i_t$$

$$\sigma(W_i[h_{t-1}, x_t] + b_i)$$

Ce să stocăm?

Poarta de ieșire (Output Gate)

$$o_t$$

$$\sigma(W_o[h_{t-1}, x_t] + b_o)$$

Ce să transmitem?

LSTM: long short-term memory

Soluția LSTM

- Celule speciale cu 3 porți: **Forget** (f_t) – ce uităm, **Input** (i_t) – ce adăugăm, **Output** (o_t) – ce transmitem

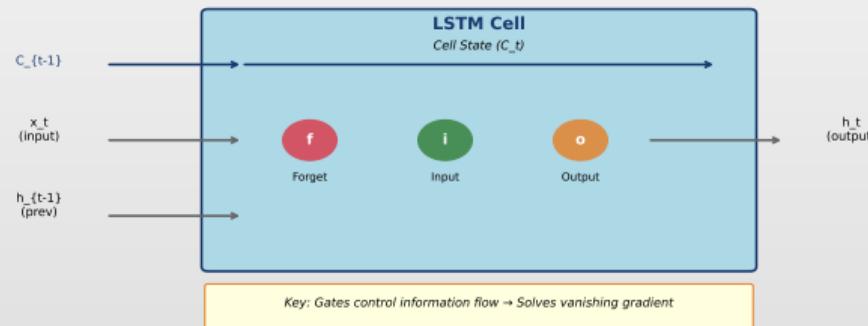
Ecuările LSTM

$$\begin{aligned} f_t &= \sigma(W_f \cdot [h_{t-1}, x_t] + b_f) && \text{(Forget)} \\ i_t &= \sigma(W_i \cdot [h_{t-1}, x_t] + b_i) && \text{(Input)} \\ \tilde{C}_t &= \tanh(W_C \cdot [h_{t-1}, x_t] + b_C) && \text{(Candidate)} \\ C_t &= f_t \odot C_{t-1} + i_t \odot \tilde{C}_t && \text{(Cell state)} \\ o_t &= \sigma(W_o \cdot [h_{t-1}, x_t] + b_o) && \text{(Output)} \\ h_t &= o_t \odot \tanh(C_t) && \text{(Hidden state)} \end{aligned}$$

Arhitectura celulei LSTM

Interpretare

- Porțile (forget, input, output) controlează ce informație este uitată, adăugată și transmisă
- Cell state permite gradienților să “curgă” fără degradare

TSA_ch8_lstm_architecture

Avantajele LSTM pentru serii de timp

De ce LSTM?

- Captează **dependențe pe termen lung** (spre deosebire de RNN simplu)
- Învață **tipare complexe și neliniare**
- Gestioneză **secvențe de lungimi variabile**
- Funcționează bine cu **date multivariate**

Dezavantaje

- Necesită **multe date** pentru antrenare
- Computațional intensiv**
- model de tip *cutie neagră* – interpretabilitate redusă
- Sensibil la **hiperparametri**
- Poate face **supraajustare (overfitting)** ușor

Temporal Fusion Transformer (TFT)

Arhitectura TFT (Lim, Arık, Loeff & Pfister, 2021)

- Variable Selection Networks:** importanța automată a variabilelor predictoare via *Graded Residual Networks* (GRN) — fiecare variabilă primește o pondere învățată, eliminând features irelevante
- Static covariate encoders:** codificarea variabilelor invariante în timp (ex: ID magazin, categorie produs) care condiționează întreaga procesare temporală
- Procesare temporală:** encoder-decoder LSTM pentru captarea tiparelor locale și secvențiale
- Atenție multi-head interpretabilă:** mecanism de atenție care identifică explicit care pași temporali din trecut contribuie la prognoza fiecărui orizont viitor
- Ieșiri de regresie cuantilică:** predicția simultană a mai multor cuantile ($\tau = 0.1, 0.5, 0.9$), oferind intervale de incertitudine native

Inovația cheie: interpretabilitate încorporată în arhitectură

- Ponderile de atenție $\Rightarrow$ care momente din trecut conțin cel mai mult
- Scoruri de selecție a variabilelor $\Rightarrow$ care features sunt relevante

Analiza și performanță state-of-the-art pe benchmark-uri: electricitate, trafic, retail

TFT — Interpretabilitate și Comparatie

Mecanisme de interpretabilitate TFT

- Scoruri de importanță a variabilelor:** învățate automat prin Variable Selection Networks; indică contribuția fiecărui input (lag-uri, covariate cunoscute, covariate observate)
- Tipare de atenție temporală:** heatmap-uri care arată ce pași din trecut influențează fiecare orizont de prognoză — util pentru înțelegerea cauzală

Comparatie cu alte arhitecturi deep learning

Model	Interpretabil	Covariate	Multi-orizont	Cuantile
N-BEATS (Oreshkin+, 2020)	Parțial	Nu	Da	Nu
DeepAR (Salinas+, 2020)	Nu	Da	Da	Da
TFT (Lim+, 2021)	Da	Da (3 tipuri)	Da	Da

Perspectivă critică

Studii recente arată că modelele simple (ETS, ARIMA) rămân competitive cu deep learning pe multe tipuri de date (Zeng et al.,

2023: "Are Transformers Effective for Time Series Forecasting?").

Analiza și Prognoza Seriilor de Timp

Modele fundaționale pentru serii de timp

Schimbare de paradigmă: pre-antrenare masivă, apoi zero-shot sau fine-tuning

- Analog cu GPT/BERT din NLP: un singur model pre-antrenat pe corpus masiv de serii de timp diverse, utilizabil direct pe serii noi fără re-antrenare

TimeGPT (Garza & Mergenthaler-Canseco, 2024)

- Antrenat pe **100+ miliarde** de puncte temporale din domenii diverse (finanțe, energie, retail, meteorologie)
- Arhitectură bazată pe Transformer, prognoză *zero-shot*
- Acces prin API (Nixtla) — nu necesită antrenare sau infrastructură GPU
- Competitiv cu modelele statistice ajustate pe benchmark-uri standard

Chronos (Ansari et al., 2024, Amazon)

- **Tokenizarea** valorilor serilor de timp în intervale discrete (*bins*)

Analiza Arhitectura și performanța modelului Lingvistic T5 pre-antrenat, adaptat pentru serii temporale

- Dimensiuni: multi-heads: 20M,屸: 46M, P: 200M, L: 710M, $\sim 10^{11}$ parametri

Foundation Models: Avantaje, Limite și Perspective

Avantaje

- **Fără expertiză de domeniu necesară:** modelul a “văzut” deja mii de tipuri de serii
- **Implementare instantanee:** un singur apel API / model pre-descărcat, fără pipeline de antrenare
- **Transfer learning cross-domain:** cunoștințele din retail se transferă parțial la energie, finanțe etc.

Limitări

- **Cutie neagră:** mai puțin interpretabile decât ARIMA/ARFIMA — greu de justificat în reglementare
- **Cost computațional** al pre-antrenării: sute de mii de ore GPU (dar inferență e ieftină)
- **Tipare specifice domeniului:** microstructura piețelor financiare, sezonalități locale pot fi ratate
- **Sensibilitate la schimbări de distribuție** (*distribution shift*): performanța degradează pe date cu regimuri noi

Întrebare deschisă și modele emergente

Analiza și Prognoza Seriilor de Timp

- *Vor înlocui foundation models econometria tradițională?* — probabil nu complet, dar

Competiția M5: ML vs. Econometrie

 TSA_ch8_m5_competition

Competiția M5 (Makridakis, Spiliotis & Assimakopoulos, 2022)

- **42.840 serii de timp** (date vânzări Walmart, 30.490 participanți)
- **Câștigător:** gradient boosting (**LightGBM**) cu inginerie intensivă a variabilelor predictoare
- Constatare cheie: metodele ML au **dominat** primele poziții
- Dar: modele statistice simple (ETS, ARIMA) au rămas **competitive per serie individuală**

Context: evoluția competițiilor M

- **M4 (2018):** câștigător — hibridul **ES-RNN** (Smil, 2020): exponential smoothing + RNN
  - ▶ Observație: metodele ML *pure* au performat slab fără cunoștințe statistice integrate
- **M3 (2000) → M4 (2018) → M5 (2022):** avantajul ML crește progresiv
- Factorul decisiv în M5: **cross-learning** — un singur model antrenat pe mii de serii simultan

Lecție

Abordările hibride (cunoștințe statistice + puterea computațională ML) au depășit atât metodele clasice *pure*, cât și ML *pure*.
Analiza și Prognoza Seriilor de Timp

ML vs. Econometrie: Sinteză

 TSA_ch8_timegpt

Comparație sistematică

Criteriu	Econometrie clasică	Machine Learning
Interpretabilitate	Ridicată	Variabilă (scăzută pt. DL)
Date necesare	Puține (30–100 obs.)	Multe (1.000+)
Incertitudine	Intervale analitice	Bootstrap / conformal
Cauzalitate	Da (Granger, SVAR)	Nu (doar predicție)
Cross-learning	Nu	Da (avantajul din M5)
Schimbări de regim	STAR, Markov	Automat (atenție)

Recomandare: abordări hibride

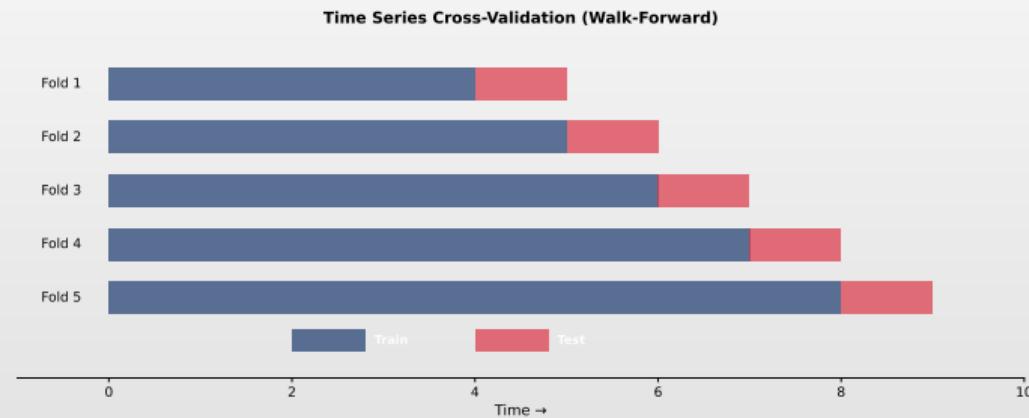
- **Ensemble statistic + ML:** media ponderată ARIMA + LightGBM reduce varianța prognozei
- **Features statistice pentru ML:** reziduurile ARIMA, exponentul Hurst, parametrul d ca variabile predictoare suplimentare pentru gradient boosting
- **Reconciliere ierarhică:** modele statistice la nivel agregat + ML la nivel granular

Ref: Makridakis, Spiliotis & Assimakopoulos (2022), *International Journal of Forecasting*, 38(4), 1325–1346.

Time series cross-validation

- Important: Setul de antrenare crește progresiv, testul este întotdeauna în viitor

Q TSA_ch8_timeseries_cv

Metrici de evaluare

Metrici comune

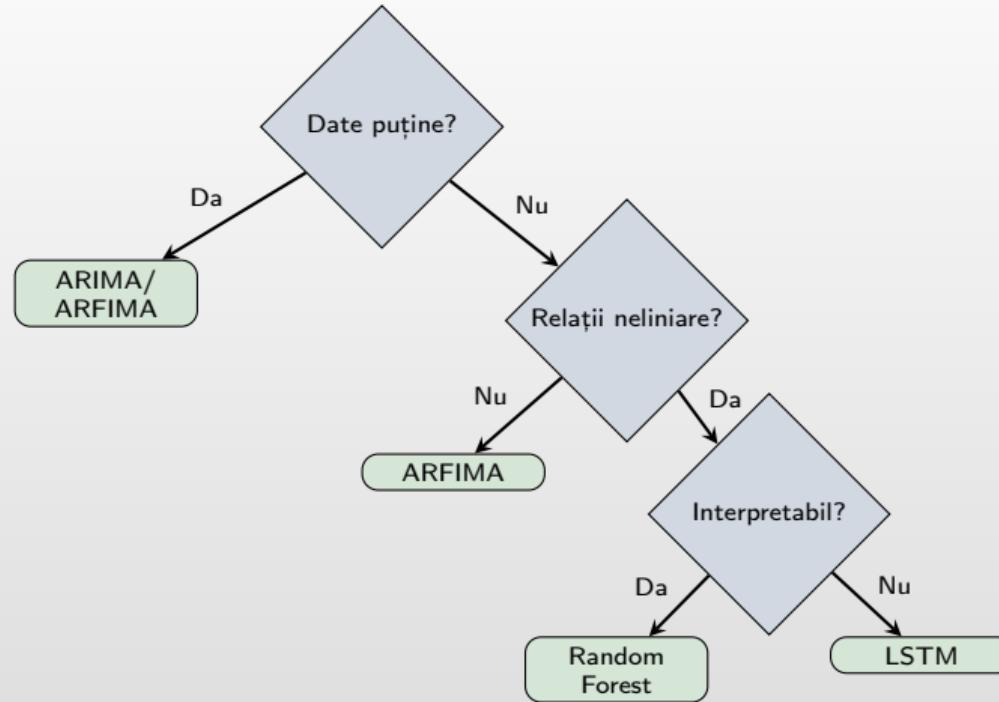
- (Metricile RMSE, MAE, MAPE — definite în Capitolul 0)
- MASE** (Mean Absolute Scaled Error): Compartat cu benchmark naiv — metric suplimentar pentru comparații între serii

Validare pentru serii de timp

- Nu folosiți cross-validation standard.
- Folosiți **Time series cross-validation** (walk-forward)
- Sau **train/validation/test** split temporal

Ghid de selecție a modelului

Studiu de caz: Bitcoin — volatilitate și memorie lungă

Acest studiu de caz este prezentat în detaliu în Capitolul 10

Analiza completă a Bitcoin (teste de staționaritate, modelare GARCH, exponent Hurst, comparație modele) este disponibilă în **Capitolul 10: Recapitulare Cuprinzătoare**.

Relevanța pentru Capitolul 8

- Bitcoin ilustrează **memorie lungă** în volatilitate ($H \approx 0.65\text{--}0.70$)
- ARFIMA captează persistența șocurilor mai bine decât ARMA
- Combinare optimă: ARFIMA-GARCH + features exogene via Random Forest

Studiu de caz: Consum de energie — sezonalități multiple

Acest studiu de caz este prezentat în detaliu în Capitolul 9

Analiza completă a consumului de energie (sezonalități multiple, TBATS, Prophet, comparație modele) este disponibilă în **Capitolul 9: Prophet și TBATS**.

Relevanța pentru Capitolul 8

- Sezonalitate multiplă (zilnică, săptămânală, anuală) — SARIMA nu poate modela simultan
- Prophet + regresori reduc MAPE cu ~50% față de SARIMA
- LSTM/RF: utile dacă ai >100.000 observații și tipare neliniare complexe

Formule principale – Rezumat

ARFIMA(p,d,q) & Memorie lungă

- $\phi(L)(1 - L)^d Y_t = \theta(L)\varepsilon_t, \quad d \in \mathbb{R} \quad (d < 0.5 \text{ pentru staționaritate})$
- ACF: $\rho_k \sim C \cdot k^{2d-1}$ Hurst: $d = H - 0.5 \quad H > 0.5$: persistență

Random Forest & LSTM

- RF: $\hat{y} = \frac{1}{B} \sum_{b=1}^B T_b(x) \quad B$ arbori, features aleatorii
- LSTM: $f_t = \sigma(W_f[h_{t-1}, x_t] + b_f), \quad C_t = f_t \odot C_{t-1} + i_t \odot \tilde{C}_t \quad (\text{Forget, Input, Output gates})$

Metrici evaluare & Time Series CV

- RMSE, MAE, MAPE (vezi Capitolul 0 pentru definițiile complete)
- Walk-forward validation — Train $\Rightarrow$ Test (temporal split)

Studiu de caz: prognoza cursului EUR/RON

De ce EUR/RON?

- Relevanță pentru economia românească
- Potențială **memorie lungă** (persistența șocurilor)
- Tipare influențate de **factori macroeconomici**
- Date ușor accesibile (BNR – Banca Națională a României, Yahoo Finance)

Obiectiv

- Comparăm ARIMA, ARFIMA, Random Forest și LSTM pe aceleasi date
- Scopul: înțelegerea punctelor forte ale fiecărei metode

Vizualizarea seriei EUR/RON

Interpretare

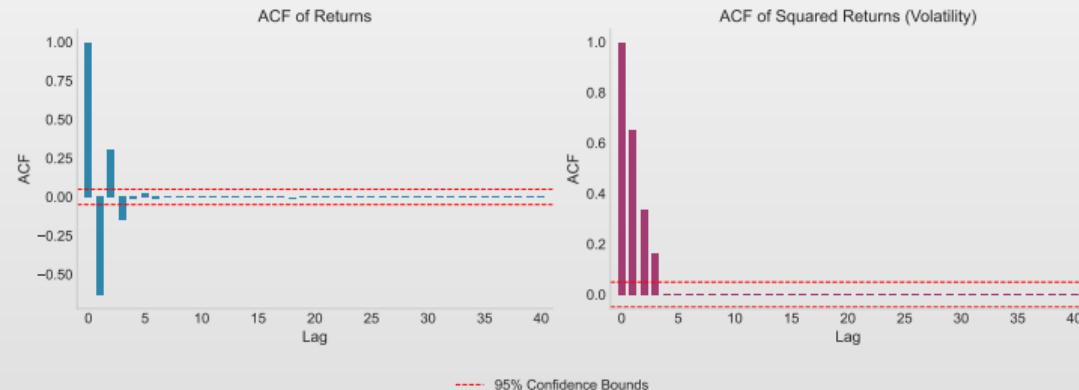
- Date: Cursul zilnic EUR/RON (Yahoo Finance, 2019–2025)
- Sus: Cursul EUR/RON — tendință de depreciere a leului și perioade de volatilitate ridicată
- Jos: Randamentele zilnice — volatility clustering
- Perioadele de volatilitate mare sunt urmate de alte perioade similare

Analiză ACF: randamente vs randamente pătrate

Interpretare

- Date: Randamentele zilnice EUR/RON (Yahoo Finance, 2019–2025)
- Stânga: ACF randamente — scădere rapidă; Dreapta: ACF randamente pătrate — scădere lentă
- Indică volatility clustering (efekte ARCH)

Rezultate test memorie lungă – EUR/RON

Output tipic

- Phillips-Perron p-value: 0.0001 (randamentele sunt staționare)
- Exponentul Hurst (H): 0.47
- Parametrul d estimat: -0.03
- Serie ușor ANTI-PERSISTENȚĂ (revenire la medie)

Interpretare

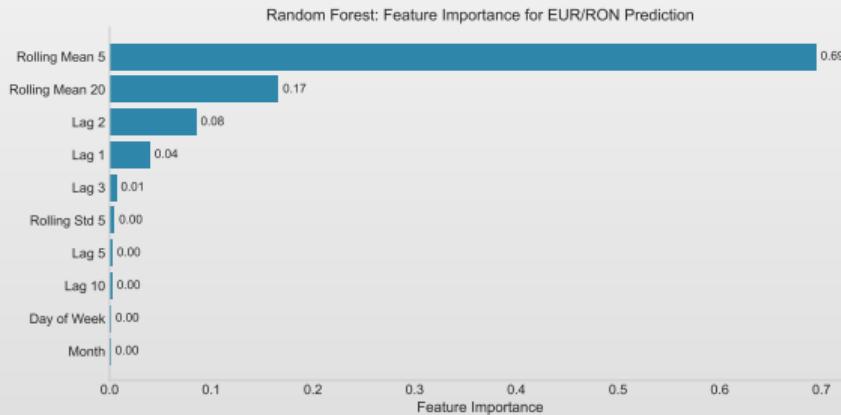
- Randamentele EUR/RON sunt **staționare** ($p\text{-value} < 0.05$)
- $H \approx 0.47 < 0.5$: ușoară tendință de revenire la medie
- $d \approx 0$: **memorie scurtă** – ARMA poate fi suficient
- Totuși, **volatilitatea** poate avea memorie lungă.

Random Forest: importanță features

Interpretare

- Date: Cursul EUR/RON (Yahoo Finance, 2019–2025) — RF cu 10 features construite
- Lagurile recente (lag_1, lag_2) și volatilitatea rolling sunt cele mai importante
- Features calendaristice au impact minor pentru randamente zilnice

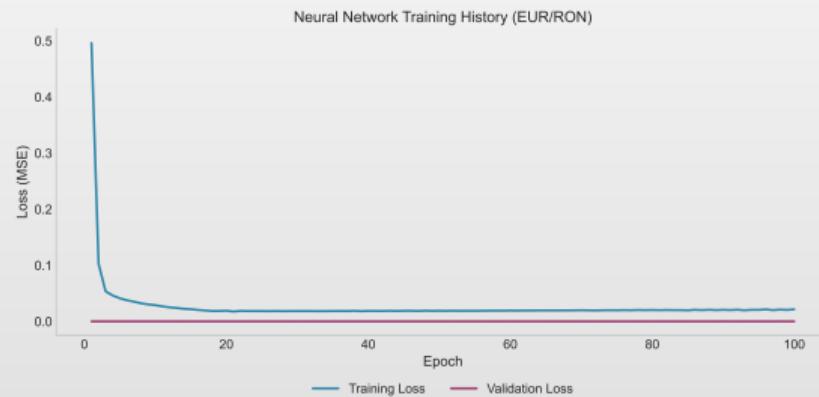

 TSA_ch8_case_feature_importance

LSTM: curba de învățare

Interpretare

- Date: Cursul EUR/RON (2019–2025), 100 epoci, MSE loss
- Training loss scade rapid, apoi se stabilizează; validation loss urmărește — fără overfitting sever

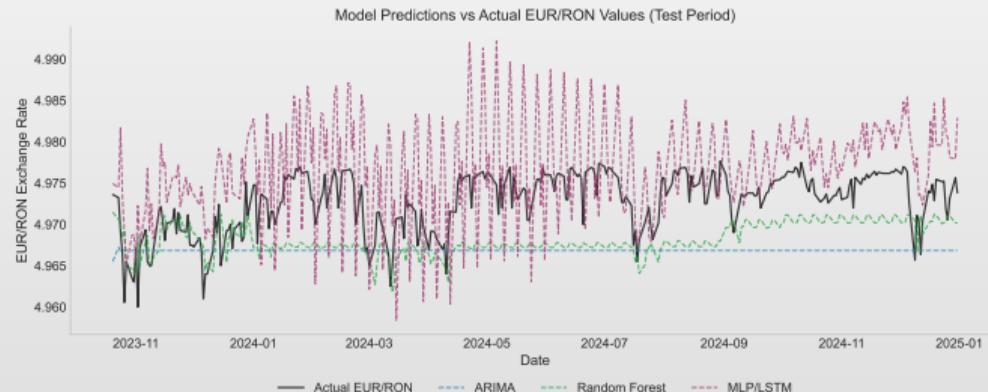

 TSA_ch8_case_lstm_training

Vizualizare: predicții vs valori reale

Interpretare

- Perioada de test EUR/RON — ARIMA, RF, MLP/LSTM vs valori reale
- Toate modelele captează tiparul general; niciun model nu prezice perfect vârfurile de volatilitate (eficiența pieței)

Comparație: Rezultate pe EUR/RON

Model	RMSE	MAE	Timp (s)	Interpretabil?
ARIMA(1,1,1)	0.0069	0.0062	0.08	Da
Random Forest	0.0057	0.0050	0.51	Da (features)
MLP (Multi-Layer Perceptron)/LSTM	0.0071	0.0059	0.47	Nu

Notă: MLP: perceptron multistrat; LSTM: rețea recurrentă — grupate deoarece au performanțe similare pe aceste date.

Concluzii

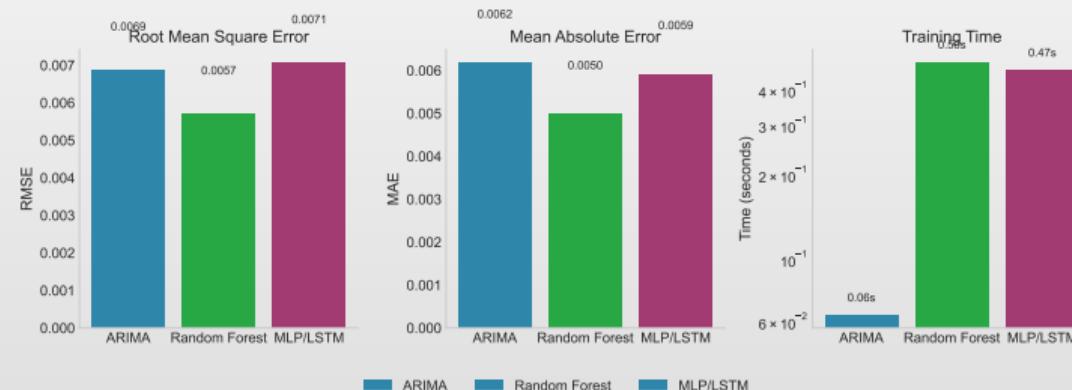
- Pentru EUR/RON, diferențele sunt **mici** – piața este eficientă
- Random Forest oferă cel mai bun compromis **acuratețe/interpretabilitate**
- LSTM are cost computațional mare pentru câștig marginal
- ARIMA rămâne o alegere solidă pentru **baseline**

Comparație modele: metrii de performanță

Interpretare

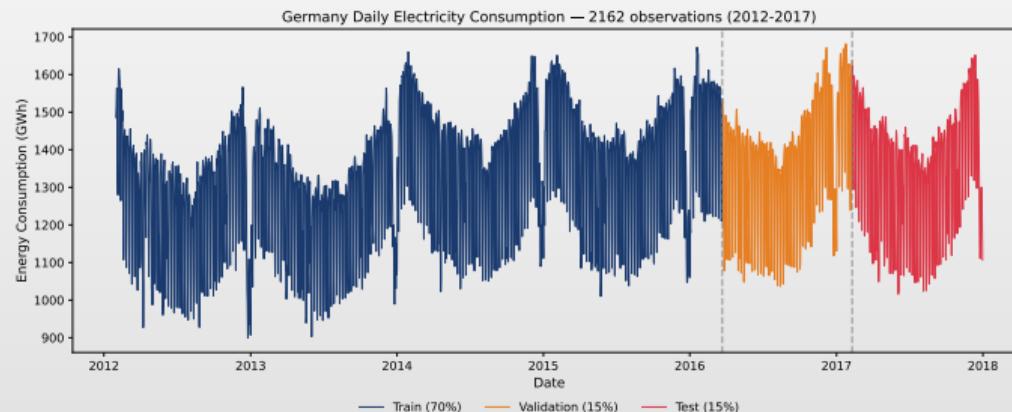
- EUR/RON (2019–2025): ARIMA vs RF vs MLP/LSTM
- Stânga:** Metrici de eroare — RF obține cel mai mic RMSE/MAE; **Dreapta:** Timp antrenare (scală log)
- Trade-off:** Acuratețe ușor mai bună, dar cost computațional semnificativ mai mare

Studiu de caz: Prezentarea datelor

Interpretare

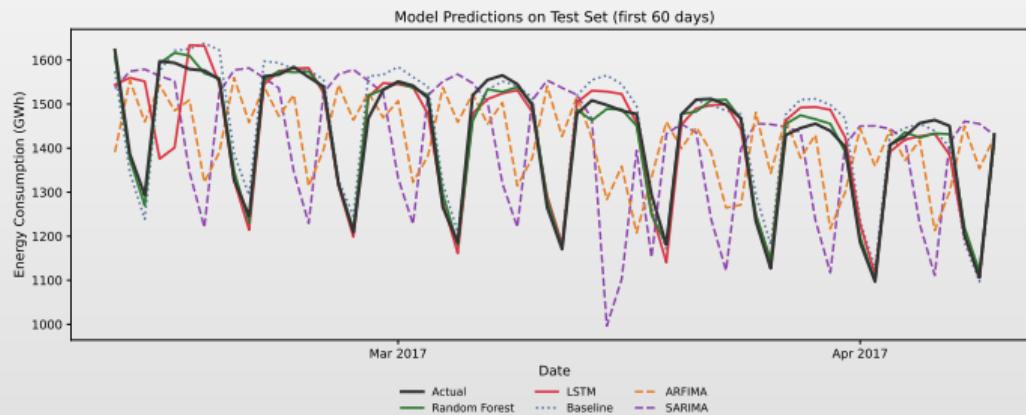
Train: 1513 obs (70%)   **Validare:** 324 obs (15%)   **Test:** 325 obs (15%)

 TSA_ch8_data_split

Studiu de caz: Predicții ale modelelor

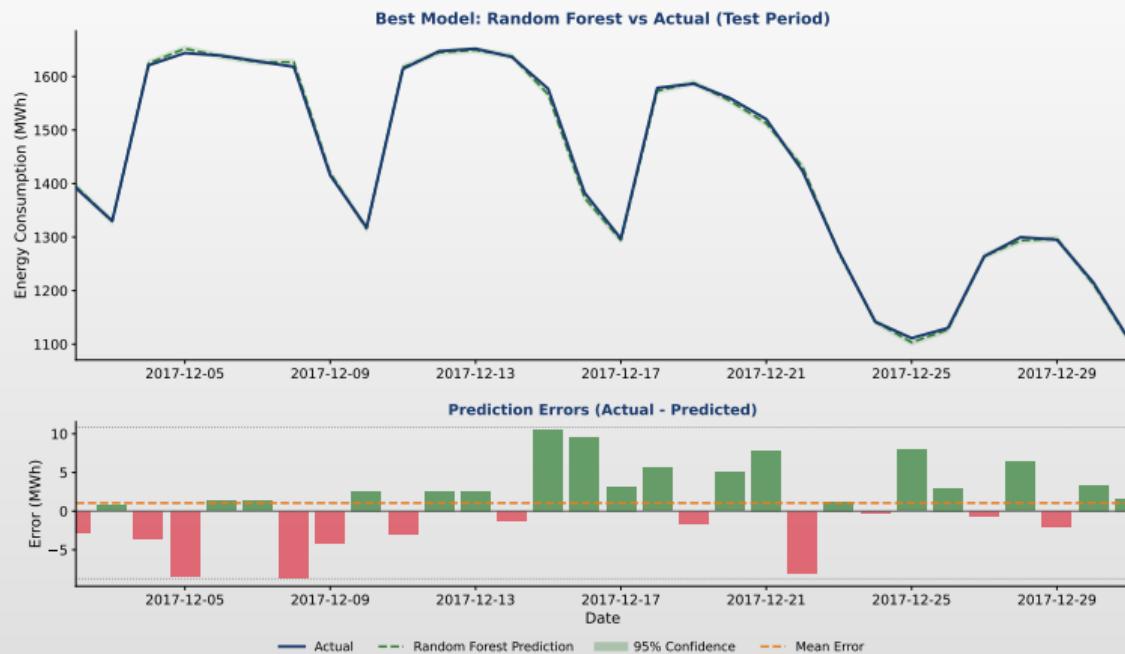
Rang	Model	MAPE	Interpretare
1	Random Forest	2.2%	Cel mai bun: captează tipare neliniare
2	LSTM	3.3%	Bun, necesită mai multe date
3	Baseline	3.9%	Simplu dar competitiv
4	ARFIMA	12.3%	Memoria lungă nu e suficientă
5	SARIMA	14.6%	Dificultăți cu tiparele

Q TSA_ch8_model_predictions

Studiu de caz: Performanța celui mai bun model

Q TSA_ch8_best_model

Când să alegem fiecare model?

ARIMA/ARFIMA

- Date puține (< 500 obs.)
- Interpretare importantă, memorie lungă suspectată
- Baseline rapid și eficient

Random Forest

- Multe variabile exogene, relații neliniare
- Importanța features, date moderate (500–10.000 obs.)

LSTM/Deep Learning

- Date foarte mari (> 10.000 obs.), secvențe complexe
- Resurse computaționale disponibile, tipare ascunse

Exemplu 2: indicele BET (Bursa București)

Caracteristici

- Volatility clustering** puternic
- Influențat de piețele internaționale
- Lichiditate mai redusă decât piețele dezvoltate
- Potențial pentru memorie lungă în volatilitate

Rezultate tipice (RMSE pe randamente)

- GARCH(1,1): 1.45 – cel mai bun pentru volatilitate
- ARFIMA pentru volatilitate: 1.52
- Random Forest: 1.48
- LSTM: 1.51

Exemplu 3: rata inflației în România

Caracteristici

- Serie **lunară** (frecvență redusă)
- Persistență ridicată** – șocurile durează
- Influențată de politica monetară
- Potențial puternic pentru **memorie lungă**

Rezultate tipice

- ARFIMA cu $d \approx 0.35$ – captează persistența
- ARIMA subestimează persistența șocurilor
- ML nu funcționează bine (date puține, 300 obs.)

- Lecție:** Pentru serii lunare cu puține date, modelele clasice (ARFIMA) sunt superioare.

Rezumat practic: fluxul recomandat

Fluxul recomandat de modelare

1. Începeți cu **ARIMA** ca baseline (simplu, rapid, interpretabil)
2. Testați **memorie lungă** $\Rightarrow$ ARFIMA dacă d semnificativ
3. Adăugați **features** $\Rightarrow$ Random Forest pentru relații neliniare
4. Doar cu date multe (> 10.000 obs.) și resurse $\Rightarrow$ LSTM

Lecții din studiile de caz

- EUR/RON:** Piață eficientă $\Rightarrow$ diferențe mici între modele
- Bitcoin:** Volatilitatea beneficiază de memorie lungă (ARFIMA)
- Energie:** RF cel mai bun $\Rightarrow$ tipare neliniare complexe
- Inflație:** Date puține $\Rightarrow$ ARFIMA superior ML

Exercițiu AI: Gândire critică

Prompt de testat în ChatGPT / Claude / Copilot

"Folosind yfinance, descarcă prețurile zilnice Bitcoin (BTC-USD) din 2019-01-01 până în 2024-12-31 (aprox. 2.200 observații). Calculează randamentele procentuale zilnice. Compară ARIMA, Random Forest și LSTM pentru prognoze pe 7 zile, folosind împărțirea temporală 70/15/15. Care model e cel mai bun? Vreau cod Python complet cu grafice comparative."

Exercițiu

1. Rulați prompt-ul într-un LLM (Large Language Model) la alegere și analizați critic răspunsul
2. Cum sunt construite features pentru Random Forest? Lag-uri, variabile calendar, termeni Fourier?
3. LSTM-ul este structurat corect? Forma intrărilor, scalare, split fără leakage?
4. Folosește walk-forward validation sau doar un singur split?
5. Menționează compromisurile între interpretabilitate și costul computațional?

- Atenție:** Codul generat de AI poate produce cod funcțional cu aparență de corectitudine. *Asta nu înseamnă că e corect.*

Rezumat

Ce am învățat

- **ARFIMA:** Extinde ARIMA pentru memorie lungă (d fraționar)
- **Random Forest / XGBoost:** Relații neliniare, câștigătoare M5
- **LSTM / TFT:** Deep learning cu atenție interpretabilă și regresie cuantilică
- **Foundation Models:** TimeGPT, Chronos — paradigma zero-shot
- **Lecția M4/M5:** abordările hibride (statistică + ML) sunt cele mai robuste

Recomandări practice

- Începeți cu modele **simple** (ARIMA) ca baseline
- Folosiți **Time Series CV** pentru evaluare corectă
- ML necesită **feature engineering** atent (lag-uri, calendar, rolling stats)
- Considerați **foundation models** pentru prototipare rapidă (zero-shot)
- Abordarea hibridă: features statistice + ML = cel mai bun compromis

Întrebarea 1

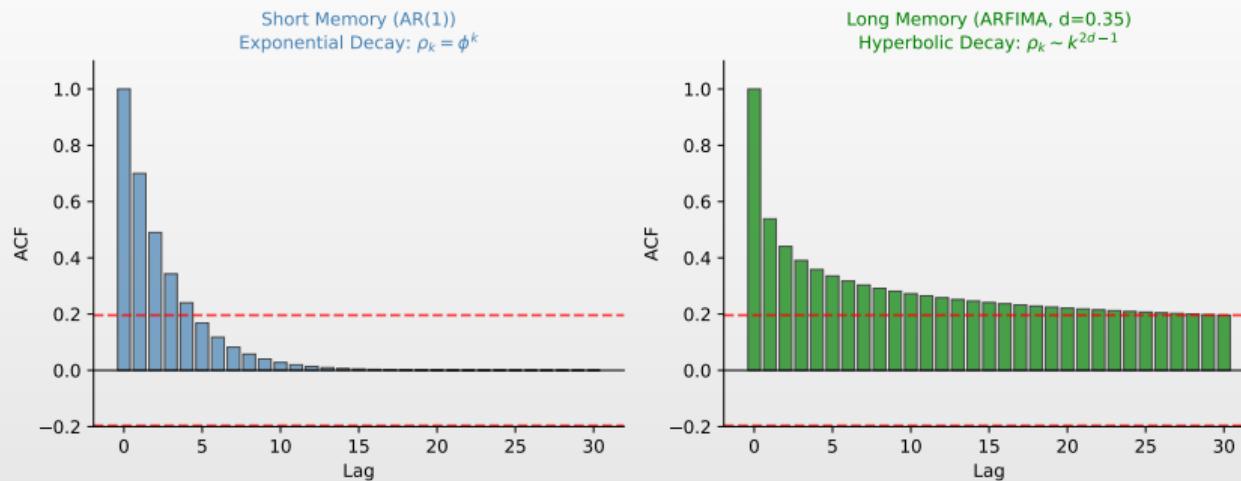
Întrebare

- Ce semnifică $d = 0.3$ într-un model ARFIMA?

Variante de răspuns

- (A)** Seria necesită 0.3 diferențieri pentru a deveni staționară
- (B)** Memorie lungă: staționară dar ACF scade hiperbolic (lent)
- (C)** Seria este nestaționară cu rădăcină unitară
- (D)** Memorie scurtă: ACF scade exponențial (rapid)

Întrebarea 1: Răspuns

Răspuns: (B)

- Pentru $0 < d < 0.5$: staționară dar $ACF \sim k^{2d-1}$ scade mult mai lent decât exponențial
- Observațiile îndepărtate au încă influență semnificativă

Întrebarea 2

Întrebare

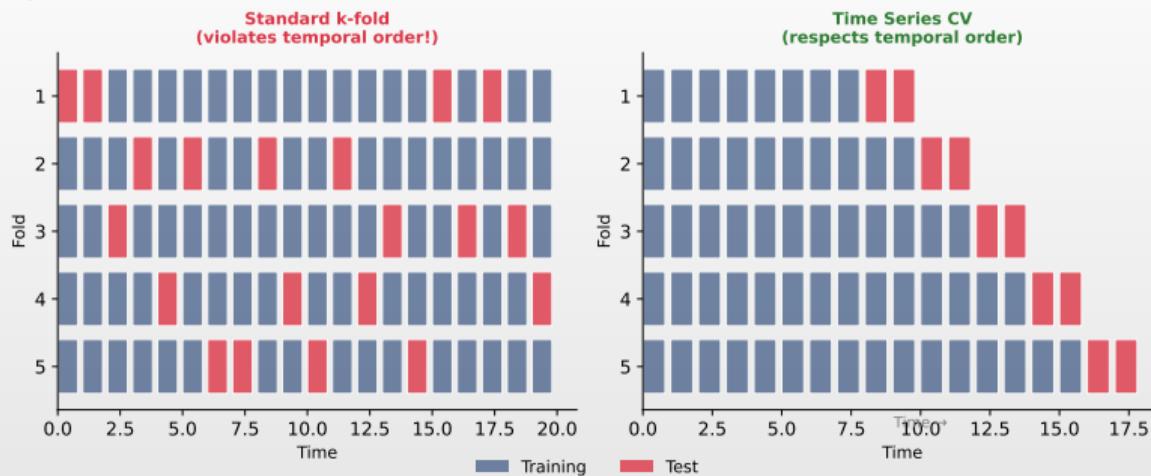
De ce trebuie să folosim Time Series CV în loc de k-fold standard?

Variante de răspuns

- (A)** k-fold este mai costisitor computațional
- (B)** Time Series CV folosește mai multe date de antrenament
- (C)** k-fold violează ordinea temporală, cauzând data leakage
- (D)** Nu există diferență; ambele metode sunt echivalente

Întrebarea 2: Răspuns

Răspuns: (C)

- K-fold standard amestecă datele aleator, folosind observații viitoare pentru a prezice trecutul
- Time Series CV antrenează pe trecut și testează pe viitor, respectând cauzalitatea

Întrebarea 3

Întrebare

Care este avantajul principal al LSTM față de RNN simplu?

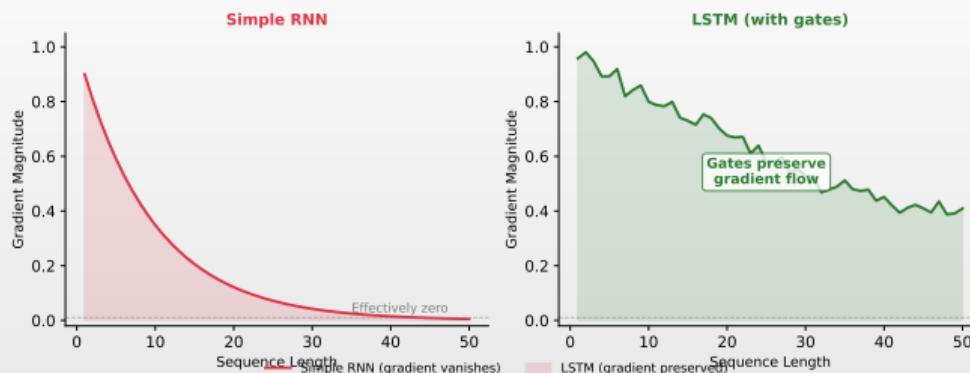
Variante de răspuns

- (A)** LSTM folosește mai puțini parametri
- (B)** LSTM rezolvă problema vanishing gradient prin mecanismul de porți
- (C)** LSTM se antrenează mai rapid
- (D)** LSTM nu necesită date secvențiale

Întrebarea 3: Răspuns

Vanishing Gradient Problem: RNN vs LSTM

Răspuns: (B)

- Poartile LSTM controlează fluxul de informație, preservând gradientul pe secvențe lungi; RNN simplu pierde semnalul după ~10–20 pași

Q TSA_ch8_quiz3_lstm_gates

Întrebarea 4

Întrebare

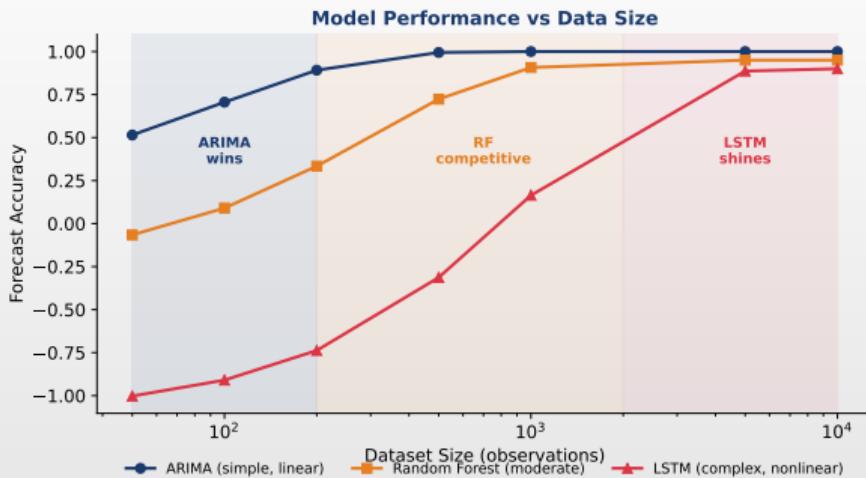
Aveți un set de date mic (100 observații) cu relații liniare. Ce model este cel mai potrivit?

Variante de răspuns

- (A)** LSTM — deep learning captează toate tiparele
- (B)** Random Forest — gestionează orice relație
- (C)** ARIMA/ARFIMA — parcimonios și eficient cu date puține
- (D)** Ansamblu de toate modelele pentru acuratețe maximă

Întrebarea 4: Răspuns

Răspuns: (C)

- Modelele ML (RF, LSTM) necesită seturi mari de date pentru a generaliza
- Cu 100 observații și dinamică liniară, parametrii puțini ai ARIMA evită overfitting-ul

Întrebarea 5

Întrebare

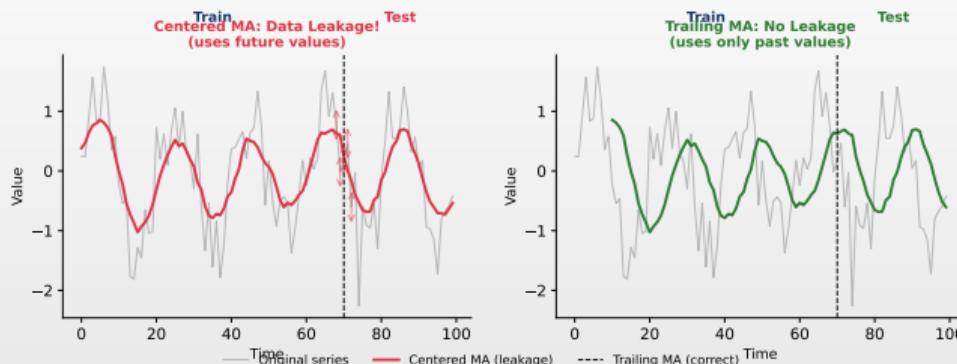
- Ce este “data leakage” în contextul ML pentru serii de timp?

Variante de răspuns

- (A)** Valori lipsă în setul de date
- (B)** Folosirea informației din viitor în features sau în antrenare
- (C)** Prea multe features relativ la observații
- (D)** Modelul memorează datele de antrenament

Întrebarea 5: Răspuns

Data Leakage in Time Series Feature Engineering

Răspuns: (B)

- Exemple: medii mobile centrate (valori viitoare), k-fold standard (amestecă ordinea temporală), statistici pe tot setul înainte de split

Q TSA_ch8_quiz5_data_leakage

Ce urmează?

Extensii și subiecte avansate

- Prophet** (Facebook/Meta) pentru sezonalitate multiplă
- Neural Prophet**: Prophet + rețele neuronale
- Conformal prediction**: intervale de incertitudine model-agnostice
- Reconciliere ierarhică**: prognoze coerente la multiple niveluri de agregare
- Anomaly detection** cu ML

Întrebări?

Bibliografie I

Memorie lungă și ARFIMA

- Granger, C.W.J., & Joyeux, R. (1980). An Introduction to Long-Memory Time Series Models and Fractional Differencing, *Journal of Time Series Analysis*, 1(1), 15–29.
- Baillie, R.T. (1996). Long Memory Processes and Fractional Integration in Econometrics, *Journal of Econometrics*, 73(1), 5–59.
- Beran, J. (1994). *Statistics for Long-Memory Processes*, Chapman & Hall.

Rețele neuronale și deep learning pentru serii de timp

- Hochreiter, S., & Schmidhuber, J. (1997). Long Short-Term Memory, *Neural Computation*, 9(8), 1735–1780.
- Bai, J., & Perron, P. (2003). Computation and Analysis of Multiple Structural Change Models, *Journal of Applied Econometrics*, 18(1), 1–22.

Bibliografie II

Transformers, Foundation Models și Competiții

- Lim, B., Arık, S.Ö., Loeff, N., & Pfister, T. (2021). Temporal Fusion Transformers for Interpretable Multi-horizon Time Series Forecasting, *International Journal of Forecasting*, 37(4), 1748–1764.
- Garza, A., & Mergenthaler-Canseco, M. (2024). TimeGPT-1, arXiv:2310.03589.
- Ansari, A.F., et al. (2024). Chronos: Learning the Language of Time Series, arXiv:2403.07815.
- Makridakis, S., Spiliotis, E., & Assimakopoulos, V. (2022). M5 Accuracy Competition: Results, Findings, and Conclusions, *International Journal of Forecasting*, 38(4), 1325–1346.

Bibliografie III

Modele cu prag, regim-switching și referințe suplimentare

- Hansen, B.E. (2011). Threshold Autoregression in Economics, *Statistics and Its Interface*, 4(2), 123–127.
- Hamilton, J.D. (1989). A New Approach to the Economic Analysis of Nonstationary Time Series and the Business Cycle, *Econometrica*, 57(2), 357–384.
- Petropoulos, F., et al. (2022). Forecasting: Theory and Practice, *International Journal of Forecasting*, 38(3), 845–1054.
- Smyl, S. (2020). A Hybrid Method of Exponential Smoothing and Recurrent Neural Networks for Time Series Forecasting, *International Journal of Forecasting*, 36(1), 75–85.

Resurse online și cod

- **Quantlet:** <https://quantlet.com> – Platformă de cod pentru metode cantitative
- **Quantinar:** <https://quantinar.com> – Platformă de învățare pentru metode cantitative
- **GitHub TSA:** https://github.com/QuantLet/TSA/tree/main/TSA_ch8 – Cod Python pentru acest capitol

Vă Mulțumim!

Întrebări?

Materialele cursului sunt disponibile la: <https://danpele.github.io/Time-Series-Analysis/>

